

3. Занков Л.В. Дидактика и жизнь. - М., 1963. — 178 с.
4. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. - М., 1977. -24 с.
5. Морозова Н.Г. Воспитание познавательных интересов у детей в семье. М.: Изд-во АПН РСФСР. - 1961. — 274 с.
6. Подьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: Педагогика. - 1977. - 271 с.
7. Сорокина А.И. Умственное воспитание в детском саду. — М., 1975. - 175 с.

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

УДК 378.1
Кравцов В. О.

У статті висвітлюються теоретичні засади та практичні аспекти формування методологічної культури майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: методологічна культура, методологія, культура, акмеологія, професіоналізм.

В статье рассматриваются теоретические принципы и практические аспекты формирования методологической культуры будущего учителя в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: методологическая культура, методология, культура, акмеология, профессионализм.

The theoretical principles and practical aspects of forming the methodological culture of future teacher in the process of professional preparation at the higher educational establishment are enlightened in the article.

Keywords: methodological culture, methodology, culture, akmeology, professionalism.

Сучасні дослідження змісту професіоналізму вчителя окреслюють якісно нові вимоги до рівня його підготовки в контексті формування здатності на високому рівні організувати навчально-виховний процес, вести самостійні наукові дослідження, опановувати новими технологіями та інформаційними системами, узагальнювати передовий педагогічний і методичний досвід, критично оцінювати результати власної роботи, творчо працювати над власним самовдосконаленням.

Як свідчить аналіз сучасної наукової літератури відповідність сукупності означених вимог може бути забезпечена за умови сформованості у майбутнього вчителя розвинутої методологічної культури, що робить актуальним дослідження теоретичних засад та практики її формування.

Слід відзначити, що теоретичні засади формування методологічної культури майбутнього вчителя обґрунтовані у працях відомих науковців: С.Гончаренка,

В. Загвязінського, В. Краєвського, М. Нікандрова, А. Піскунова, Г. Щедровицького та ін.

Педагогічна методологія досліджується в роботах філософів В. Дмитрієнко, Г. Петрової, М. Розова, Г. Щедровицького; педагогів Є. Бондаревської, В. Гершунського, С. Гончаренка, В. Загвязінського, В. Краєвського, В. Полонського, І. Лернера, М. Скаткіна, В. Сластьоніна та інших. Основна увага ними приділяється методології конкретних педагогічних досліджень, загальній схемі педагогічних досліджень, методиці застосування в педагогіці загальнонаукових підходів: структурного, діяльнісного, системного, кібернетичного та інших методологічних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів.

Проблеми методів і методології педагогічної діяльності та наукових досліджень стали предметом наукового пошуку закордонних науковців М. О'Коннора, Ф. Вудфорта, К. Інґекампа, Л. Мейніона, Е. Стоунса, Б. Холмса та ін. Зміст і функції культури, як базової категорії досліджуваного феномену, розкрито у працях відомих філософів: В. Біблера, Д. Валєєва, П. Гуревича, Е. Ільєнкова, В. Межуєва.

Протягом останніх років зростає кількість наукових розробок, пов'язаних із вивченням діяльності педагога як фахівця, із дослідженням професіоналізму педагогічної діяльності. Парадигма цих проблем створює предмет педагогічної акмеології, що вивчає професійне становлення педагога, досягнення ним вершин у фаховій діяльності, шляхи і способи вдосконалення як професіонала. Намічено основні підходи та концепції дослідження сутності і особливостей професіоналізму як науково-педагогічного феномену (Б. Ананьєв, А. Бодальов, В. Бодров, В. Мерлін, Є. Климов, В. Шадріков) та професіоналізму педагогічної діяльності (І. Багаєва, А. Деркач, Н. Кузміна, А. Реан, В. Панчук та інші).

Проте професіоналізм та методологічна культура – явища складні, що потребують багатокритеріального комплексного вивчення і, разом з тим, піддаються вимірюванню, що дозволяє їм служити одночасно і предметом, і об'єктом акмеологічних досліджень.

Тому мета цієї статті – визначити теоретичні засади формування методологічної культури майбутнього вчителя на основі досягнень педагогічної акмеології.

Слід відзначити, що категорія «професіоналізм» є однією з базових у акмеологічних дослідженнях, у більшості науково-педагогічних досліджень з проблем теорії і методики професійної освіти розглядається як найбільш загальна характеристика стану професійного розвитку майбутнього фахівця. Зокрема, у соціолого-педагогічному словнику за редакцією В. Радула професіоналізм педагога визначається як «сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються у людині в процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності, що забезпечують якісно новий, вищий рівень розв'язання складних професійних завдань» [13, с. 203]. У короткому акмеологічному словнику А. Деркача та В. Зазикіна професіонал розглядається як суб'єкт професійної діяльності, який володіє високими показниками професіоналізму особистості та діяльності, самоєфективності; такий, що має високий професійний і соціальний статус, систему особистісної та діяльнісної нормативної регуляції, що динамічно розвивається; є постійно спрямованим на саморозвиток та самовдосконалення, що мають соціально-позитивне значення [1, с. 227]. За визначенням О. Бодаль-

ова, «професіонал — це суб'єкт діяльності, який володіє такими характеристиками розуму, волі, почуттів, або такими психічними властивостями, які складають сталу структуру, дозволяють йому на високому рівні продуктивності виконувати ту діяльність, якою він зарекомендував себе як хороший фахівець». Учений зазначає, що «...дійсний професіоналізм завжди пов'язаний із сильною мотиваційно-емоційною зарядженістю на здійснення саме цієї діяльності і на досягнення в ній унікального, неординарного результату» [2; с. 74].

Зауважимо, що акмеологія («акме» - вершина, «логос» - наука) — напрям соціальних наук, що інтегрує знання про людину на етапі її зрілості, що вивчає закономірності досягнення людиною «акме» (вершин) в різних видах життєдіяльності, в тому числі в освіті, самоосвіті і в професійній діяльності.

Відповідно провідними критеріями досягнення майбутнім вчителем високого рівня професіоналізму дослідники розглядають соціальну зрілість, професійно-педагогічну та методологічну культуру. Ми враховуємо думку В. Радуга, який розуміє під соціальною зрілістю особистості результат взаємодії цілеспрямованого виховання, а також внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на людину; певний ступінь розвитку його особистості, який сприяє творчому освоєнню різних видів культури, а також створює можливість найефективніше давати користь оточуючим, своєю участю у різних видах діяльності. Учений відзначає, що «соціальна зрілість особистості характеризується насамперед не рівнем знань, не розвитком його орієнтацій, а ступенем засвоєння суспільних відносин та їх реалізацією в соціально значущій діяльності. По суті мова йде про визрівання, становлення соціальної зрілості особистості в процесі соціалізації» [10, с. 13].

Натомість слід зауважити, що не дивлячись на загальноповсюдність поняття «методологічна культура», його зміст, об'єм і місце в системі інших понять як у філософії, так і в педагогіці, залишається невизначеним. Одна з головних причин такого відношення до інтерпретації методологічної культури полягає в традиції отождолення методології й філософії, методологічної культури з філософською культурою, що склалася у вітчизняній педагогічній науці ХХ століття. При цьому головним критерієм методологічної культури вчителя розглядалося знання основних положень філософії, діалектичного матеріалізму, уміння їх використовувати в діяльності ученого-дослідника і педагога-практика.

Педагогічні аспекти вивчення методологічної культури майбутнього вчителя, на наш погляд, найбільш ґрунтовно висвітлені в роботах Г. Валєєва, В. Красєвського, А. Кусєжанової, В. Сластьоніна та ін. На противагу традиційному уявленню про методологічну культуру, яка пов'язувалася виключно з науковою діяльністю, вони стверджують, що ця культура необхідна в практичній діяльності. Її особливість полягає в тому, що вона спрямована на перетворення конкретної ситуації, тоді як теоретична діяльність виявляє специфіку цього перетворення на основі тих або інших закономірностей.

Зокрема, В. Красєвський до змісту методологічної культури відносить «знання, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення» [8, с. 121]. На його думку, педагог, який володіє методологічною культурою, має знати методологію педагогіки й мити застосовувати її у процесі вирішення педагогічних ситуацій. Складовими методологічної культури при цьому визначаються: методологічні знання філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового і технологічного рівня; здатність до проектування й організації навчально-виховного

процесу: усвідомлення, формулювання й творче вирішення педагогічних задач, методична рефлексія.

Є.Бондаревська під методологічною культурою вчителя розуміє особливу форму діяльності педагогічної свідомості, побудови самим педагогом методології особистісно-професійного саморозвитку [3, с. 112]. У її розумінні особливістю методологічної культури є здатність вчителя до суб'єктивного розуміння педагогічного процесу, вміння вести методологічний пошук, тобто оволодіння вчителем діяльністю з визначення сенсу, основ, ідей педагогічних явищ як особистісно значущих в контексті професійного саморозвитку і здійснення педагогічної діяльності.

Ми враховуємо думку В.Сластьоїна, що слід розрізняти професіоналізм діяльності та професіоналізм особистості. Учений зазначає, що первинним було розуміння професіоналізму як характеристики діяльності людини. Проте згодом, з розумінням того, що професійні досягнення можуть зумовлюватися не лише організацією праці та професійною підготовкою, але й розвитком особистісних якостей і характеристик, дослідники усвідомили необхідність цілісної інтерпретації феномену професіоналізму у діяльнісному та особистісному проявах.

З сучасних акмеологічних позицій, які обґрунтовує А.Деркач, професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних умінь і навичок, зокрема, таких, що засновані на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних задач, що дозволяє здійснювати діяльність з високою і стабільною продуктивністю.

За його ж визначенням, професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових, акмеологічний інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця [1].

Враховуючи вищенаведене, а також – теоретичні положення щодо визначення об'єктивного і суб'єктивного проявів культури та положення діяльнісного підходу (як одного з пріоритетних у побудові процесу професійного становлення майбутнього вчителя), ми можемо припустити, що методологічна культура у об'єктивному вимірі існує як певний символічний простір. У процесі діяльності (навчальної, наукової, самоосвітньої, громадської) майбутні вчителі залучаються до зразків методологічної культури, зафіксованих у соціокультурному просторі (субкультури) педагогічного ВНЗ, сприймають вже генеровані ідеї, народжують нові. Під час діяльності суб'єктів цього процесу зразки методологічної культури трансплюються, зберігаються, сприймаються і використовуються як об'єктивні і суб'єктивні явища. Суб'єктивними ці явища стають тому, що хтось (певний суб'єкт) є автором тієї чи іншої ідеї, що становить основу явища, а об'єктивними – тому що ці явища відкриваються іншими суб'єктами, для яких вони існують об'єктивно, оскільки є результатом діяльності інших дослідників і визнаються науковим загалом [10].

Крім того, об'єктивний вимір методологічної культури обумовлює вимоги до рівня особистісного розвитку вчителя (способом виявлення невідповідностей між об'єктивним змістом та особистісним рівнем сформованості методологічної культури), виступає як механізм, що спрямовує його саморозвиток у ході засвоєння культури і досягнення вершин у професійному розвитку.

У цьому контексті сутність методологічної культури може бути представлений як певна емпірична реальність, як образ, що безпосередньо інтеріоризується вчителем в його «внутрішньому досвіді» і скеровує, мотивує його практичну діяльність.

Педагогічна акмеологія як науковий напрямок спирається на психолого-педагогічну концепцію, орієнтовану на вивчення людини як об'єкта комплексних досліджень, а саме - як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності (Б.Ананьєв, В.Мерлін, Б.Климов, Дк.Левінджер та ін.). У світлі цієї концепції людина розглядається як динамічна система, що постійно розвивається, змінюється, отримує нові особистісні й індивідуально психологічні якості, які забезпечують широкі можливості соціальної і професійної адаптації. Системоутворювальним фактором у комплексному дослідженні людини як суб'єкта праці, спілкування та пізнання у генезисі та розвитку є вихід на індивідуальність, яка визначається як синтез властивостей замкненої системи, що саморегулюється, або як унікальне явище, що має власний світ, самосвідомість і саморегуляцію поведінки як підґрунтя досягнення професіоналізму.

Тому у своєму дослідженні методологічну культуру майбутнього вчителя ми розглядаємо як цілісне багаторівневе і багатокомпонентне утворення у структурі його особистості, інтегровану особистісно-професійну характеристику, що містить педагогічну філософію (переконання), знання педагогічної методології, володіння методами і методологією наукового пізнання, розумову діяльність в режимі методологічної рефлексії, розвинуті здібності критичного аналізу педагогічної дійсності, систему інтеріоризованих педагогічних та загальнолюдських цінностей, котрі визначають професійну свідомість, інтенсивність та якість професійної діяльності і детерміновані властивостями інтегральної індивідуальності.

Теоретико-методологічною основою формування методологічної культури вчителя безумовно є положення теорії діяльності, розроблені Л.Виготським, Е.Ільєнковим та ін. В інтерпретації В.В.Давидова вони мають таке значення:

- основою психічного розвитку людини є якісна зміна соціальної ситуації її життя або діяльності;
- загальними моментами психічного розвитку людини слугують її навчання та виховання;
- психічні новоутворення, які виникають у людини, похідні від інтеріоризації вихідної форми її діяльності;
- суттєва роль у процесі інтеріоризації належить різноманітним знаково-символічним системам, які виникають в історії культури;
- важливе значення в діяльності й свідомості людини мають її інтелект та емоції, які перебувають у внутрішній єдності [5, с. 133].

Вважаємо, що важливою характеристикою методологічної культури майбутнього вчителя є готовність і спрямованість до самовдосконалення, досягнення акме у професійній діяльності, що забезпечує динамічність, розвиток професійних якостей і характеристик шляхом адекватної, методологічно обґрунтованої самооцінки і оперативного усунення виявлених у процесі педагогічної діяльності особистісних недоліків, вдосконалення рівня професіоналізму відповідно до вимог часу, досягнення вершин у професійному розвитку.

Методологічну культуру майбутнього вчителя можна розглядати як акмеологічний феномен професійної організації, що виникає при поєднанні

умов, що характеризують процес професійної підготовки як акмеологічне середовище.

До провідних акмеологічних механізмів формування методологічної культури майбутнього вчителя, на нашу думку, слід віднести:

- адаптацію у професійному середовищі з компенсаторним ефектом;
- ідентифікацію сенсу й стратегії життя з професійним ідеалом;
- спонукання внутрішньої активності майбутнього педагога в його взаємодії з соціокультурним середовищем ВНЗ.

Важливою умовою формування методологічної культури майбутнього вчителя є, на нашу думку, врахування у процесі професійної підготовки основних акмеологічних законів, якими, за А.Деркачем і В.Зазикінім, є:

1) закон особистісно-професійного розвитку і примноження особистісного потенціалу встановлює взаємозв'язок між процесом становлення професійних характеристик і формуванням цілісної особистості;

2) закон самовираження особистості в професії, який описує процеси і механізми професійного самовизначення, самоствердження, самореалізації, створення професійного образу «Я» і особистісно-професійного росту в контексті самовираження особистості в професії [1, с.51-52].

Отже, на динаміку розвитку методологічної культури майбутнього вчителя активно впливають суб'єктивні фактори, тобто такі, що безпосередньо пов'язані з педагогом як суб'єктом професійної діяльності. Вплив цих факторів може свідомо регулюватися і коригуватися самим майбутнім учителем. У цю групу факторів входять:

1. Фактор мети фахової діяльності, що передбачає орієнтацію студента на: соціальне замовлення суспільства; програму викладання того чи іншого предмета; власні мотиви, потреби чи інтереси, що зумовлюють самореалізацію у професії та досягнення успіху у професійній діяльності.

2. Фактор відповідності соціального замовлення та особистісних потреб і мотивів майбутнього викладача, що передбачає:

- сформованість професійно необхідних знань;
- розвиток професійної майстерності;
- здатність до професійної саморефлексії, що передбачає оцінку педагогом себе як професіонала.

Ми враховуємо думку В.Сластьоніна, що рефлексивна культура є системотвірним фактором професіоналізму та методологічної культури й визначається сукупністю здібностей, способів і стратегій, котрі забезпечують усвідомлення і подолання стереотипів особистісного досвіду і діяльності педагога способом їх переосмислення, висування інновацій, що призводять до подолання проблемних ситуацій, які виникають у процесі вирішення професійних завдань [12].

Вважаємо, що рефлексивна культура майбутнього вчителя, як складова методологічної культури, являє собою системне особистісне утворення у складі таких компонентів, як: рефлексивність, професійно-особистісний, науковий і ціннісно-смісловий потенціал, відповідальність.

Більшість дослідників переконані, що у сфері освіти методологічну культуру доцільно розглядати як культуру професійної діяльності й як певну культуру мислення, що проявляється в здатності до педагогічної рефлексії, уміннях самотійно порівнювати, зіставляти різні точки зору, виявляти власну позицію, нау-

ково її обґрунтовувати та професійно відстоювати. Для цього майбутньому вчителю потрібен необхідний інструментарій, за допомогою якого він буде виконувати зазначені вище операції, дії. До цих універсальних дій слід віднести отримані знання певних методологічних норм (правил наукового пізнання) та вміння їх застосовувати в процесі розв'язання різних педагогічних задач, нестандартних ситуацій.

Тому важливо вже на перших етапах формування методологічної культури майбутнього вчителя закласти основи цих універсальних дій, які в подальшому дозволять сформувати методологічні знання та вміння, що дозволяють судити про готовність педагога самостійно створювати простір, що сприяє здійсненню процесів розвитку освіти та науково-дослідної діяльності. Тобто, формування методологічної компетентності майбутнього вчителя має бути одним з пріоритетних завдань професійно-педагогічної освіти в контексті формування інших складових професійно-педагогічної компетентності та як важливої передумови становлення його методологічної культури.

Відповідно, в основу професійного навчання повинна бути покладена така діяльність, яка заснована на засвоєнні наукової картини світу і педагогічної дійсності, на культурному аналізі і синтезі, на усвідомленні освітніх цінностей і цілей. Це стане основою для формування і розвитку творчого мислення, яке пов'язане з інтуїтивним, цілісним пізнанням світу. Таке можливе за умови моделювання і формування нових ідеалів, цілей, цінностей існування і розвитку людини в культурних формах педагогізації освітнього соціокультурного середовища вищого педагогічного закладу освіти, розробки нових стандартів педагогічної освіти.

Отже, не претендуючи на повноту й вичерпність висвітлення даної проблеми в межах цієї статті, слід констатувати, що методологічна культура є важливим елементом професіоналізму вчителя, визначає адекватність сприйняття майбутнім педагогом професійної дійсності, спроможність до організації творчої професійної діяльності на наукових засадах, здатність до самоаналізу й самоактуалізації, можливість досягнення вершин у професійній діяльності, активно формується у процесі цілісної взаємодії студента з соціокультурним простором вищого навчального закладу. Важливою умовою ефективного становлення методологічної культури майбутнього вчителя є реалізація у процесі професійної підготовки наукових засад та принципів педагогічної акмеології.

Література

1. Акмеология: Учебное пособие / А.Деркач, В.Зазыкин. — С-Пб.: Питер, 2003. — 256 с.
2. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. — М.: Флинт-Наука, 1998. — 230 с.
3. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность // Педагогика. — 1999. — №3. — С. 37-43.
4. Гуревич П.С. Философия культуры. — М.: Аспект Прес, 1995. — 288 с.
5. Давыдов В.В. Вклад Э.В. Ильенкова в теоретическую психологию. // Вопросы психологии. — 1994. — №1. — С. 131-135.
6. Краевский В. В. Методология педагогики: Пособие для педагогов-исследователей. — Чебоксары: Изд-во Чуваш, ун-та, 2001. — 244 с.

7. Краевский В.В. Педагогика и ее методология вчера и сегодня // Интернет-журнал «Эйдос». — 2003. — 2 декабря. <http://www.eidos.ru/journal/2003/0711-03.htm>.

8. Краевский В.В. Три измерения в педагогике // М.Н.Скаткин и современное образование: Материалы научно-практ. конф. В 2-х т. — М., 2000. — Т.1. — С. 11-17.

9. Кульневич С.В. Личностная ориентация методологической культуры учителя // Педагогика. — 1997. — №5. — С.108-115.

10. Радул В.В. Соціально-педагогічна зрілість. — Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2002. — 242 с.

11. Радул В.В., Кравцов В.О., Михайліченко М.В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя: Навчальний посібник. — Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2007. — 252 с.

12. Слостенин В.А. Рефлексивная культура и профессионализм учителя // Педагогическое образование и наука. — 2005. — № 3. — С. 37-43.

13. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В.Радула. — К.: “Екс.Об”, 2004. — 304 с.

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ «КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ» ТА «ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ» У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

УДК: 378.013+332.45+330.092+332

Костенко Р.В.

Стаття присвячена теоретичному аналізу визначення сутності понять «комп'ютерні технології» та «інформаційні технології» у науково-педагогічній літературі. Поняття «інформаційні технології» визначається у статті як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розсередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їхнього розташування. У даному контексті поняття «комп'ютерні технології» та «інформаційні технології» представляються тотожними.

Ключові слова: інформаційні технології, комп'ютерні технології, інформаційні технології навчання, комп'ютер, інформація.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЙ «КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ» И «ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ» В НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Р.В. Костенко

Статья посвящена теоретическому анализу сущности понятий «компьютерные технологии» и «информационные технологии» в научно-педагогической литературе. Понятие «информационные технологии» определяется в статье как целенаправленная организованная совокупность информационных процессов с использованием средств вычислительной техники, которые обеспечивают высокую скорость обработки данных, быстрый поиск информации, рассредоточение данных, доступ к источникам информации